

Sobre el fragment del Valter e Griselda contingut en el ms. 89 pertanyent a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona

Josep-Antoni YSERN I LAGARDA

ABSTRACT

This paper has two purposes: a) To introduce the incomplete catalan version of the Petrarca's *Griseldis*, which is included in the ms. 89 of the BUB as a part of the collection *Recull d'eximplis ordenat per alfabet*. b) To compare this translation with that of Bernat Metge in order to point out how the same literary matter can give rise to these so different versions: the *exemplum* of the *Recull* and the Metge's short story.

Palabras clave: Literatura catalana medieval. Literatura exemplar. Narrativa medieval. Estudi d'autor: Bernat Metge. Estudi d'obra: La *Història de Valter e Griselda*.

Pel que fa a la literatura catalana medieval, la *Història de Valter e Griselda* (= *HVeG*) ens és coneguda per la versió que Bernat Metge en va enllestir a partir de la que Petrarca havia inclòs en les seves *Epistolae seniles*, XVII, n.º 3, amb el títol *De insigni obedientia et fide uxoria* (= *Griseldis*). Per tant, som davant una traducció d'una traducció, ja que l'insigne poeta italià havia traslladat al llatí la narració amb què Boccaccio cloïa el seu *Decameró* (X, 10).

Tot i que no recordaré ací l'immens valor que, per a les nostres lletres, té l'aportació de Metge¹, crec que sí paga la pena resumir-ne, a grans trets, el contingut abans d'acostar-nos al fragment objecte d'aquest estudi.

¹ Totes les referències a la *HVeG* remetent a l'edició de Riquer 1959: 117-154, de la qual indico, primer, el número de pàgina i, tot seguit, el de ratlla. Per a un òptima visió de conjunt d'aquesta obra i de la seva importància en el context català, veg. Riquer 1959: *45-*58.

Valter —o Galter— és el marquès de Salúcia, un noble «jova, bell e molt graciós» (*HVeG*, 120, 3), que viu lliurat a la bona vida i sense preocupar-se gens ni mica per l'esdevenidor. Els seus súbdits trenquen la seva tranquil·litat quan li donen entenent que ja va essent hora que comenci a pensar en el matrimoni. Valter accepta amb dues condicions: serà ell mateix qui cercarà la dona del seu grat i ells, els seus súbdits, li han de prometre que «qualçevulla muller que yo prena» la tractaran «ab sobirana honor e reverència» (*ibid.*, 122-124, 29-1).

Aclarits aquests termes, concreta la data i comença a organitzar-ho tot. Fins a tal extrem té *in mente* la candidata ideal, que només en demanarà la mà el mateix dia de les noces. Es tracta d'una jove pagesa «apellada Griselda, assats bella de cors, e molt pus bella e nobla de bonas costumaz e de virtut del coratge» (*ibid.*, 124, 16-17), nodrida en una sana pobresa, que té sol·lícita cura del seu ancià pare. Griselda accepta l'únic requisit que li exigeix Valter per al matrimoni, fonamental en el desenvolupament de la resta de la història: que «lo teu coratge se convenga de bon grat ab lo meu, axí que en nanguna cosa jamás se desconvenga ab la mia volentat, e que tot ço que jo volré fer te plàcia, e que no mi contrestaràs ne'm faràs mala cara jamás» (*ibid.*, 128, 15-18). Li imposa, doncs, l'obediència cega i absoluta. La noia accepta.

Passa el temps, i tenen una filla. Valter aprofita la circumstància per a posar a prova «la fe de sa muller» i li fa creure que, per determinats motius, hauran de desfer-se'n. Espera que Griselda no hi tingui res en contra —li recorda la seva promesa—. La dona mostra la seva disposició a obeir: «Tu és nostre senyor, e yo he aquesta filla tua som tuaz; fé de las tuaz cosas axí com te plaurà, car res no't pot a tu plaure que a mi desplaçia. Car yo no deig haver res, ne he pahor de perdre alguna cosa en aquest món sinó tu.» (*ibid.*, p. 132, 24-27). El seu marit, tot fingint que fa matar llur filla, l'envia a casa d'uns familiars, lluny de la mare. La mateixa situació s'esdevé quan tenen un altre fill —ara un xiquet—. L'actitud de Griselda serà també idèntica.

La cadena d'humiliacions —de proves—, però, no ha fet més que començar. La culminació arriba quan Valter fa creure a Griselda que ha rebut una dispensa papal que li permet repudiar-la i prendre una altra dona com a esposa. Organitza unes noves noces i no s'oblida de convidar-hi la seva suposada exesposa, la qual, a més, rep l'encàrrec d'acollir i atendre la fictícia núvia i els qui vénen amb aquesta. Griselda, com sempre, accepta, perquè «dementra que yo visque no seré huyade ne'm anuyaré de fer so que tu manaràs» (*ibid.*, 148, 3-5).

Ens acostem al clímax. Davant els convidats, Valter, en veu alta «quax trahent-se scarn de ella» li pregunta què li sembla la seva nova muller. La resposta de Griselda (*ibid.*, 148-150, 29-4) és, en coherència amb la manera d'actuar fins ací, mostra d'una submissió absoluta: li agrada i espera que hi sigui feliç, però li prega que no vulgui tractar-la com ha fet amb l'anterior «car aquesta és pus jova e nudrida pus delicadament, e no-m pens que ho pugués sufferir axí». Aquesta resposta obliga Valter, que es deixa vèncer i es mostra trasbalsat, a descobrir el joc: la nova promesa era llur filla i aquell que a ella li semblava el nou cunyat era llur fill. Griselda, després de l'impacte emocional d'aquesta revelació —descriu amb detall i adilitament—, torna a ocupar el lloc que li correspon i, després de tot, viuen llargs anys de felicitat.

És aquesta darrera secció, el punt àlgid de la *HVeG*, el contingut que ens arriba en un fragment pertanyent al ms. 89 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Aquest manuscrit conté la traducció catalana —de començaments del segle XV— de l'*Alphabetum narrationum* d'Arnoldus Leodiensis —primera meitat del segle XIV—, editada per M. Aguiló i Fuster el 1881, dins la seva Biblioteca Catalana, amb el títol de *Recull d'eximplis, gestes e faules e altres lligendes ordenades per ABC, tretes de un ms. en pergamí de començaments del segle XV [=Recull]*. Àngel Aguiló, fill del citat editor, republica l'edició de son pare amb un pròleg datat el 1904 en el qual edita per primera vegada —pp. VIII-X— el text que ens ocupa². Riquer (1959) no el té present en la seva edició de la *HVeG*, per a la qual considera els altres tres manuscrits que ens han transmès la traducció de Metge³. Val a dir que les variants d'aquesta versió —a la qual em referiré com *VGR* des d'ara— no coincideixen amb les de cap dels manuscrits col·locats a peu de plana en la *HVeG* editada per Riquer.

Com es pot veure, la *HVeG* exemplaritzava la fidelitat conjugal «a base de las duras e inhumanas pruebas [a las] que el Marqués de Salucia somete a su humilde y paciente esposa, también deshumanizada en su propia virtud», com afirma Riquer (1959: *47), el qual també remarca (*ibid.*) que té «algo de relato hagiográfico medieval y de los exagerados ejemplos de fortaleza que tanto gustaba a los hombres de la Edad Media aducir, tomándolos de anécdotas de 'claras mujeres' de la Antigüedad». Tot això és ben cert, i per aquest motiu vull remarcar la multiplicitat de sentits —potser millor que no pas de significats— que té l'adjectiu «exemplar» en referència a aquesta narració.

² Veg. YSERN 1994b, en premsa per a ENC, on reedito l'exemplari i el fragment esmentats.

³ RIQUER 1959: *198-*203 i *246. Aquest manuscrits són: el n.º 17 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona —*olim* 21-3-2— i els mss. 12 i 1716 de la Biblioteca de Catalunya.

D'una banda, l'exagerada virtut de Griselda ha estat construïda per l'oposició, gairebé punt per punt, a la imatge de la dona que ens arriba a través de la literatura misògina⁴. Per això, les primeres paraules sobre la protagonista, citades més amunt, insisteixen en la seva bellesa, superada per la seva perfecció moral (*HVeG* 124, 16-17). Griselda, satisfeta amb la seva pobresa, viu dedicada a son pare, ocupada amb l'ofici de pastor i les feines casolanes, entre les quals hi ha, com no, el filar, activitat típica de la dona medieval virtuosa⁵. Tot indica que Griselda uneix una exuberant joventut i beutat a una profunda maduresa, pròpia quasi d'un ancià: «jamés no havia ymaginat ne girat l'enteniment en folls ne en delicats pensaments, ans reposava en lo seu pits virginal *coratge de homa vell e savi*» (*ibid.*, 124, 19-21)⁶. Tot plegat fa que Griselda, ja casada, arribi a ser un autèntic *alter idem* del marit (*ibid.*, 130, 23-28): «E no solament Griselda exercia negocis femenils e domèstics, ans encare, com obs hi era, de officis públichs, e en absència de son marit levava de carrera los plets e qüestions de la terra, e metia pau entre los discordants ab tan bonas e sàvias paraules e maneras e ab tanta maturitat e egualtat de juy, que tothom deya que Déu los havia tra-

⁴ Vegeu la visió de la dona que ens arriba mitjançant l'*Espill* de Jaume Roig (vv. 1955-2207, 2208-2321, 7650-7827, 8085-820, i molts d'altres), que es pot llegir amb les il·lustracions de CANTAVELLA 1992: 69-70, 70-71, 98-99, 106-107. Sobre literatura exemplar i misogínia, vegeu també YSERN 1994a.

⁵ Fins i tot la Verge va ser filanera, segons ens conten ROIG vv. 11200-11203 i 11304 i VILENA 1995: cap. 92, p. 176 i cap. 94, p. 180. Vegeu també ROIG vv. 2514 — 2517, on es desqualifica una dona perquè, entre els seus molts defectes, «Nunca filaua / ni dels guans / treya les mans; / jamés cosia.» L'anàlisi d'aquesta darrera citació es pot trobar en CANTAVELLA 1992: 73. El *Col·loqui de les dames* (PITARCH-GIMENO, eds. 1982: 87) oposa «filosa» a «espill»: «Poc deu prendre la filosa / ni lo rastell / sovint l'espill e lo tinell / deu reconèixer». Les tasques de la dona virtuosa queden ben explícites en els *Consells a una dona casada* (PITARCH-GIMENO, eds. 1982: 168-169): «No estigau mai ociosa / quan a vós possible sia / ni menys massa delitosa / perquè és cosa perillosa / així de nit com de dia. / Quan un cep per debanar, / quan agulla per cosir, / quan filosa per filar, / i alguna hora a Déu pregar / vos conserve en son servir. [...] No us faça mai ferea / la faena, jo us suplic: / que de l'oci naix perea, / la qual nunca féu bonea / com és cert e molt public.» EIXIMENTS també hi insisteix (ed. Hauf, 1983: 211): «Les dones, així mateix, que són honrades e riques, tostemps deuen ésser ocupades en obrar de seda, o en filar, o en qualque bon exercici, per lo qual ajuden a la comunitat e a llurs cases e es guarden d'ociositat: car l'ociositat és mare de tot pecat, segons que diu sant Jerònim. Així mateix se deuen fer les donzelles». Sobre l'educació de la dona medieval per al matrimoni, vegeu CANTAVELLA (1991).

⁶ El subratllat, ací i per tot, és meu, sempre que no indiqui el contrari. Veg. CURTIUS 1955: 149-153 i 153-159, per als tòpics del *puer senex* o *senilis* i per al de la «noia-vella». Val a dir que en aquesta etopeia de Griselda, Petrarca —no pas Boccaccio— utilitza altres tòpics que servien per a caracteritzar la bona qualitat moral d'un personatge —pobresa, satisfacció en l'austeritat— sobre els quals no m'estendré ací. Veg. els comentaris de CURTIUS (1955: 259-262) sobre la idea de la noblesa de l'ànima, desvinculada del bressol, que es realitza perfectament en la protagonista d'aquesta narració.

mesa aquesta dona del cel.» Aquesta dona, tan lluny de ser «*janua diaboli, via perdicionis*» (Toldo, 1906: CXVII, 73), té una qualitat fonamental: és absolutament i radicalment obedient, tret que la literatura misògina a l'ús negava a la dona, com ens mostra Etienne de Bourbon (1877: 252) quan recull «*Femina, fax Sathanae, fetens rosa, dulce venenum / SEMPER PRONA REI QUE PROHIBETUR EI*»⁷.

Petrarca s'adona perfectament que aquesta qualitat de Griselda resulta tan exacerbada que esdevé inhumana (*Griseldis*, 1336-1338): «*Hanc historiam stilo nunc alio retexere visum fuit, non tam ideo ut matronas nostri temporis ad imitandam huius uxoris patientiam, QUE MICH I VIX IMITABILIS VIDETUR, quam ut legentes ad imitandam saltem femine constantiam excitarem, ut quod hec viro suo prestitit, hoc prestare Deo nostro audeant [...]*». Com es veu, però, en busca una interpretació gairebé «*a lo divino*»: trasllada la lleialtat de la dona envers el seu marit a l'àmbit de la relació de l'home amb Déu, el qual *probat tamen et sepe nos multis ac gravibus flagellis exerceri sinit, non ut animum nostrum sciat, quem scivit ante quam crearemur, sed ut nobis nostra fragilitas notis ac domesticis indiciis innotescat*. Comptat i debatut, els homes forts i constants seran aquells que sàpiguen suportar per Déu tant com Griselda va suportar pel seu home (*Griseldis*, p. 1338): «*Abunde ego constantibus viris ascripserim, quisquis is fuerit, qui pro Deo suo sine murmure patiat quod pro suo mortali coniuge rusticana hec muliercula passa est.*» Vet ací Griselda elevada a model de submissió de l'ésser humà davant de la divinitat.

⁷ Cf. ROIG vv. 456-477, 582-619, 4412-4463 i CANTAVELLA 1992: 54-55, 82-83, amb abundoses referències. Veg. també l'ex. 27 del *Conde Lucanor* de l'escriptor castellà don JUAN MANUEL 1994: 115-127 —amb bona quantitat de bibliografia resumida en la nota de la p. 379—, on és emprada aquella famosa narració que conta que una dona era tan desobedient i avesada a fer el contrari del que li demanaven que, en caure a un riu, el seu home comença a cercar-la corrent amunt (cf. JdeV n.º 227, BOURBON n.º 299, si més no). Com sempre que hom cita el *Conde Lucanor* és obligatori referir-se a AYERBE-CHAUX 1975: 76-88, amb nombrosos textos paral·lels en pp. 279 i ss. i a DEVOTO 1972: 426-434. Cal no perdre de vista que no sols es tracta que la dona sigui més o menys rebecca, sinó, a més, absolutament inconstant, cosa que és un altre dels tòpics misògins habituals —veg., en aquest sentit, ROIG vv. 620-649 i CANTAVELLA 1992: 57-59—, ben allunyats del tarannà de Griselda, constant en la seva obediència i fidelitat, segons expressa Valter mateix (*HVeG* 150, 5). Metge insisteix en la qualitat de la constància, fent-se eco dels comentaris de Petrarca a aquesta història, en l'endrea final de la seva traducció (*ibid.*, 154, 9-14): «[...] jatsia que alguns menyscreents e viciosos diguen que impossibla és que dona del món pogués haver la paciència e constància que de Griselda és escrita. Als quals hom poria ben respondre que ells tenen aquella oppinió per ço com ymaginen que assò qui a ells és difícil sia als altres impossibla. Car moltes donas són estades qui han haüda meravellosa paciència, constància e amor conjugal [...]»

Val a dir que la lliçó de Petrarca és ben diferent de la pretesa per qui narra la història de Griselda en el *Decameró*. Dioneo la introdueix bo i expressant un clar rebuig devers l'actitud de Valter, la qual desaconsella i desqualifica rotundament —*Decameró*: 703, § 3—: «[...] vo' ragionar d'un marchese, NON COSA MAGNIFICA MA UNA MATTA BESTIALITÀ, come che ben ne gli seguisse a la fine; LA QUALE IO NON CONSIGLIO ALCUN CHE SEGUA, per ciò che gran peccato fu che a costui ben n'avenisse.» Si de cas, una segona part de la moralització que vol extreure'n consisteix únicament a dir que, entre els pobres, cauen del cel, a voltes, esperits del tot divins i, entre els nobles, n'hi qui més aviat podria dedicar-se a guardar porcs que a manar (*ibid.*, 712, § 68-69): «Che si potrà dir qui? se non che anche nelle povere case piovo- no dal celo de' divini spiriti, come nelle reali di quegli que sarien più degni di guardar porci che d' avere supra uomini signoria.»

El que intento remarcar és la, diguem-ne, *potencialitat exemplar* d'aquesta narració, que ha donat lloc a tan diversos aprofitaments morals des del seu naixement dins del *Decameró* fins a la seva propagació mercès a la traducció de Petrarca. No deixa de ser un contrast interessant que la mateixa narració que, en la versió de Metge, marca l'arribada d'un nou temps a la nostra literatura —independentment de l'etiqueta que emprem per a denominar-lo— aparegui també tot acompanyant una obra tan profundament medieval com ara l'exemplari contingut en el ms. 89 de la BUB (= *Recull*). Senyal, doncs, que alguna concomitància hom hi degué veure.

Metge també al·ludeix a la pretesa càrrega moral i didàctica de la *HVeG*. Recordem que, en la introducció de la seva versió, afirma que cercava «alguna cosa ab la qual pogués complaura a les donas *virtuosas*» (118, 3-4) i aleshores va trobar la narració que tradueix, la qual es basa «en virtuts de paciència, obediència e amor conjugal» (118, 6-7). Sabent que Isabel Guimerà, a qui endreça la seva versió, és un model de virtut, li l'envia (118, 10-21) «perquè [...] prenats *eximpli* de las cosas en aquella contengudas [...] per ço que oynts la present història siats pus ardens en seguir les ditas virtuts [...] suplicant-vos que la present història vullats benignament oyr, e-n les adversitats, les quals algú en aquesta present vida no pot squivar, com loch serà, ben rememrar de aquella, per ço que mils pacientment puxats aquellas soffarir [...]»⁸.

Aquesta potència didàctica arriba a induir un anònim traductor castellà a titular la seva versió abreujada *Castigos y doctrinas que un sabio*

⁸ Sobre el valor ètic i moral de la *HVeG* vegeu la interpretació tan innovadora de BUTINYÀ (1993), que treballa bo i tenint en compte també la versió de Petrarca i la de Boccaccio.

dava a sus hijas (Pabst 1972: 190) «colocando con ello a la novela de Boccaccio —al menos externamente— junto a los exempla de la Disciplina clericalis, cuyo marco narrativo aparece así en el título mismo, en lugar del marco narrativo del Decamerón, probablemente desconocido para este traductor». Així —conclou Pabst (*ibid.*)— «el motivo de Griseldis fue declarado en España un ejemplo moral y conservó esta modificación de su matiz durante todas las posteriores adaptaciones.» La història, doncs, de la *Griseldis* s'insereix en la de la formació i fixació de l'etiqueta d'*exemplar* com a «distractor» que havia, a la llarga, de permetre la circulació de materials gens exemplars sota una disfressa de recreació moral⁹.

Tornem, però, a l'exemplari català a què ja m'he referit adés. El darrer *exemplum* del *Recull* el trobem en el f. 292v de la numeració original i posa fi, doncs, a la traducció catalana de l'*Alphabetum narrationum* d'Arnoldus Leodiensis. Entre els folis 292v i 294v de la numeració moderna hi ha un petit elenc d'*exempla*, entre els quals apareix el fragment que ens interessa —f. 293r-v de la numeració moderna—¹⁰. Es tracta de textos que no pertanyen a l'obra traduïda. Probablement hi van ser afegits per a ocupar-ne els últims folis, fora, doncs, de la bastida alfabètica que estructura l'exemplari en qüestió, basada en el primer mot de la frase llatina —tema— que encapçala cada *exemplum* tot condensant-ne la moral i amb la qual hom volia ajudar el predicador en la cerca d'*exempla* per als seus sermons.

L'afegiment de peces més o menys breus per a cobrir espais buits no és un fenomen en absolut estrany. El mateix s'esdevé, posem per cas, en el ms. Cugat 39 de l'ACA, on una petita compilació —batejada com *Recull d'exemples morals*— acompanya una obra major com ara la traducció catalana del *De vicis i virtutis* de fra Llorenç; o en el manuscrit Santes Creus 49 —olim 23— de la Biblioteca Pública de Tarragona, que ens ha servat una de les traduccions catalanes dels *Diàlegs* de sant Gregori, seguits de l'afegit de dos *exempla* aïllats. Determinades peces, com ara els *exempla*, per les seves característiques formals —entre les quals sobresurt la brevetat—, eren fàcilment entaforables en aquests espais en blanc¹¹.

⁹ PABST (1967: 292-293): «Ejemplo puede equivaler a enseñanza seria y a pío cuento ejemplar. Ejemplo, sin embargo, es también una designación de enmascaramiento, tras de la que se ocultan lo agudo e ingenioso y la patraña, lo festivo y lo frívolo, la historia de mentiras y la jácara de libre invención. [...] No olvidemos que Pedro Alfonso no se limitó a presentar, bajo el término de 'exemplum', adoctrinamientos exclusivamente moralizantes.»

¹⁰ Per a una descripció general del manuscrit en qüestió, veg. MIQUEL 1958: 104-105 i MUSSENS 1993: 106-109.

¹¹ Sobre els *exempla* escadussers del manuscrit S. Creus 49 i del *Recull d'exemples morals*, veg. Ysern 1999 i 1999-2000.

Si bé és cert que, com he dit suara, la inclusió de la *HVeG* no s'hauria produït si no hom hi hagués vist alguna mena de semblança temàtica, també ho és que no podem saber sota quin tema hom l'hauria incorporat al *Recull*. A més, és difícil de saber si la còpia va ser accidental o hom tingué la intenció d'afegir-la a la totalitat de l'obra, on hauria figurat com un dels *exempla* més llargs —encara que desconec fins a quin punt era abreujada la versió de què ens ha pervingut el fragment que més avall edito—.

Els *exempla* dedicats en el *Recull* a la dona es troben a cavall entre la literatura misògina i la humorística. Podríem dir-ne que són textos d'humor misògin, en els quals, si a voltes és l'home qui esdevé objecte de befa, és justament perquè acaba víctima d'un ésser tan negativament marcat com la dona, per a la qual el menyspreu és l'únic racó que deixa aquesta mena de literatura —la literatura exemplar—, llevat de de casos eloqüentment excepcionals —la Verge, les verges, les santes, etc...—. Vegeu, si no, els temes llatins sota els quals s'introdueix la majoria d'*exempla* dedicats a la dona: *Mulierem tangere non est bonum; mulier infidelis est marito suo morienti; mulieres quandoque de re parva litigant; mulieres attente respicere non debent religiosi; mulier mala decipit virum suum; mulier una aliam juvat in maleficiis suis; mulier mediatrix [aliam] ad peccatum inducit; mulier difficile custiditur; mulieris malicia in caput suum redundat; mulier ubique ab omnibus est fugienda*¹².

Tots plecats conformen una imatge femenina antitètica de la de Griselda: aquesta, procedent de Boccaccio i tamisada per Petrarca, s'hi hauria pogut integrar com a figura de contrast, tan excepcional com la de qualsevol santa, com suara he indicat.

Els extrems adés vistos —el del *Decameró* i el de la versió de Petrarca— potser marcarien els dos pols de la valoració que es podia fer, en termes morals, de la *HVeG*: lloança d'una dona tan excepcional i vituperi de la imprudència del seu marit. Evidentment, perquè aquesta segona opció —que no és ni suggerida en la versió de Petrarca—¹³ hagués estat factible

¹² Front a tots aquests temes, l'únic una mica positiu és *mulier vivens ac moriens honestatem [debet servare]*, que ens conta el cas de reina Olímpias, la qual ni tan sols morta no permeté que la veiessin nua. Per a més detalls en relació a la misogínia exemplar, veg. TOLDO 1906: CXVII, 72-85 i CXIX, 94-100, GOLDBERG 1983: 67-83 i YSERN 1994a.

¹³ Ja he citat la introducció i la conclusió que siten la història de Griselda en el *Decameró*. En la *Griseldis*, quan Valter comença a posar en pràctica la seva dèria, només llegim (p. 1322): «Cepit, ut fit, interim Valterium, [...] MIRABILES QUEDAM (QUAM LAUDABILES DOCTIORES IUDICENT) CUPIDITAS, sat expertam care fidem coniugis experiendi alius et iterum atque iterum retinendi.» Subratllo el fragment en què el narrador marca una certa distància front a l'*experiment* de Valter. Petrarca tradueix ací el *Decameró* 706, § 27: «Ma poco appresso, entratogli un nuovo pensiero nell'animo, cioè di volere con lunga esperienza e con cose intollerabili provare la pazienza di lei

des d'un punt de vista de la narrativa exemplar, hauria calgut la presència d'alguna mena de càstig del marit entestat a provar l'obediència i constància de la seva muller, a l'estil del que s'esdevé, posem per cas, en el *Curioso impertinente* de Cervantes¹⁴.

Sigui com sigui, la inclusió d'una versió de la *HVeG* en un exemplari és un testimoni més del gran èxit de què gaudí la darrera narració del *Decameró* gràcies a la traducció Petrarca, que, de fet, arribà a eclipsar l'original¹⁵. Riquer (1959: *47-*48) comenta alguna de les reutilitzacions d'aquesta història: la traducció al francès de Mézières, a l'anglès per Chaucer dins dels seus *Canterbury Tales* —cf. *The Clerkes Tale*—, al castellà per J. Timoneda —cf. la segona *Patraña* d'*El patrañuelo*—, i d'altres¹⁶. Cal dir

[...]. Ultra açò, les úniques condemnes de què és objecte Valter procedeixen de la boca dels seus súbdits —cf. *Decameró* 707, § 39 = *Griselda*, p. 1328—.

¹⁴ En aquesta coneguda *novel·la*, inserida per Cervantes en el *Quijote* I, caps. 33-35, sembla que hi juga un paper molt important el tema dels dos amics, que procedeix, en la seva configuració exemplar, de la *Disciplina clericalis* de Petrus Alfonsi (n.º 2). Malgrat això, em sembla que aquesta narració té moltes concomitàncies amb la història de Griselda. Recordem que, en la narració cervantina, Anselmo intenta obligar un gran amic seu, Lotari, a entrar en un pla adreçat a convèncer-se de l'honestetat de la seva dona —Camila—, de la qual, d'altra banda, no té cap motiu per a dubtar. En aquest sentit, l'obcecació d'Anselmo és molt semblant a la de Valter, encara que les divergències entre les dues històries siguin ben paleses. Com es recordarà, la història de Cervantes va complicant-se successivament fins a l'extrem d'acabar en una tragèdia en la qual sucumbeixen tots. Heus ací el càstig a què em referia adés. Interessa subratllar com, quan es critica l'esbojarrat projecte d'Anselmo, es fa, d'una banda, per tal com és injustificat; però de l'altra, perquè «*Es asimesmo la buena mujer como espejo de cristal luciente y claro; pero está sujeto a empañarse y escurecerse con cualquiera aliento que le toque*» (p. 409), idea sobre la qual s'insisteix, fins i tot amb una composició poètica presa d'una comèdia: «*Es de vidrio la mujer; / pero no se ha de probar / si se puede o no quebrar, / porque todo podría ser*» (*ibid.*). Anselmo, al punt de la mort, tot penedit, declara (p. 445): «*Un necio e impertinente deseo me quitó la vida. Si las nuevas de mi muerte llegaren a los oídos de Camila, sepa que yo la perdono, porque no estaba ella obligada a hacer milagros, ni yo tenía necesidad de querer que ella los hiciese [...]*». En el fons, el reconeixement de la niciesia d'Anselmo i del fet que la dona «no pugui fer miracles», se sustenta en la idea que la dona és fràgil com el vidre. La culpabilitat del marit, doncs, no té per què excloure l'al·lusió a la feblesa congènita de la dona davant el pecat.

¹⁵ Veg. TAVANI 1996: 158-171, on es demostra que Metge, en determinats moments de la seva traducció, tingué present el text de Boccaccio i no sols la traducció de Petrarca. S'hi insisteix també (p. 159), però, que «una quinzena d'anys va ser suficient perquè la narració de Petrarca arrelés —d'una manera que s'havia de mostrar notablement sòlida— en la cultura europea [...]».

¹⁶ Per a un panorama ràpid però molt complet sobre la fortuna de la *Griseldis*, veg. KÖHLER 1900: 501-555. Es tracta d'una reedició, sota la cura de J. Bolte, d'un parell d'estudis anteriors. En aquesta versió, l'editor amplia algunes informacions tot introduint-les-hi entre claudàtors. KÖHLER revisa les diverses traduccions d'aquest relat. Primer en considera les versions en *Volksbücher* a Alemanya, França, Països Baixos, Anglaterra, Dinamarca, Suïssa, Txèquia, Polònia, Hongria i Romania. Entre França i els Països Baixos inclou un paràgraf Bolte en referència a la traducció de Metge (p. 511). Abans de passar a les versions poètiques, KÖHLER afirma «*will ich vorher noch einige meist kürzere und nicht einzeln erschienene, sondern andern Werken einverleibte prosaische*

que Petrarca mateix ens indueix a creure que Boccaccio va agafar com a nucli de la seva narració un tema folklòric. Almenys això sembla col·legir-se de les següents paraules de Petrarca: «*Cogitatio supervenit, fieri posse, ut nostri etiam sermonis ignaros tam dulcis historia delectaret, CUM ET MIHI SEMPER ANTE MULTOS ANNOS AUDITA PLACUISSSET, et tibi usque adeo placuisse perpenderem, ut vulgari eam stilo tuo censueris non indignam et fine operis, ubi rhetorum disciplina validiora quaelibet collocari jubet*»¹⁷.

Vet ací, doncs, un cas d'afebliment de fronteres entre gèneres. Una narració del *Decameró* se n'independitza, gràcies a Petrarca i, d'una banda, acaba, probablement, incorporant-se a una col·lecció d'exempla medievals i, d'altra, gràcies a Metge, esdevé una significativa mostra de la millor prosa catalana del moment, a més de representar perfectament les inquietuds culturals d'alguns intel·lectuals de l'època¹⁸. Podia esdevenir la *HVeG* un *exemplum* en boca dels predicadors? Ho dubto. És una història massa llarga —encara que no podem saber si la versió del *Recull* (*VGRecull*) ho era també— i, a la millor, més adequada per a la lectura, com potser denuncia el seu estil, tan diferent al de la resta de l'exemplari que acompanya. Ara bé, determinades característiques formals del *Recull*, fan creure que és aquest una traducció pensada també per a la lectura, i no pas sols com a auxili dels predicadors. El desplaçament d'*exempla* des del camp de la predicació al de la lectura de recreació moral no és excepcional. En el fons, és una conseqüència lògica de les característiques formals de l'*exemplum*, d'una banda, i del fet que els tractats de tipus moral i teològic en què s'encabien, al cap i a la fi, funcionaven d'una manera més o menys semblant a la predicació, amb la qual compartien la retòrica de la persuasió¹⁹.

— — — — —
Fassungen der Geschichte der Griselda aufzählen» —el subratllat és seu— (pp. 514-518). En aquest apartat pren en consideració: la versió de Sercambi, la traducció castellana anònima del cap. 3 dels *Castigos y doctrinas que un sabio dava á sus hijas*, el *Viticium narrationum* de H. Bononiensis, la versió adés esmentada de Timoneda, i una altra deguda a un escriptor polonès —H. Morsztyn—. Entre els tractaments poètics (p. 518-524) comenta la traducció anglesa de Chaucer, i versions en francès —més avall es refereix a la de Perrault—, italià, holandès, anglès, castellà —un romanç—, en alemany, danès, hongarès, polonès, txec i islandès. A l'últim (pp. 524-534) tracta les versions teatrals de la *Griseldis* a diversos països. Les pp. 534-555, en realitat, corresponen a un segon article, amb el títol de «Die Griseldis-Novelle als Volksmärchen», on edita quatre rondalles: una és alemanya i, les altres —danesa, russa, i islandesa—, traduïdes a l'alemany. Més bibliografia per a acostar-se a altres versions i derivacions de la *Griseldis* es pot trobar en TAVANI 1996: 159 —notes—. Veg. també, en referència al text de Boccaccio, LANDAU 1884: 156-160.

¹⁷ Cito segons KÖHLER 1900: 536-537, n. 2, perquè aquesta frase no apareix en l'edició que he utilitzat de la *Griseldis*, que banda la introducció de Petrarca.

¹⁸ Veg. RIQUER (1959: *48-*49).

¹⁹ WELTER (1926: 10-63, 150-211, 425-453) fa un examen exhaustiu dels principals tractats de moral i dogmàtica que usen *exempla*.

En aquest sentit, Ribera (1998: 204) distingeix molt encertadament entre el que és la *HVeG* fitada per les dues cartes de Metge a Isabel de Guimerà i sense aquest marc. La primera, la considera una *novel·leta exemplar*; la segona és la narració de Boccaccio tal com apareix en la traducció catalana del *Decameró*. Caldria que hi incorporés una tercera possibilitat: la de la *HVeG*, sense cap afegitó i inserida en una compilació d'*exempla*. És el que podem dir que ens trobem en el cas que ens ocupa, per més que la *VGRecull* no s'hagi integrat totalment en el cos de l'exemplari en qüestió.

Efectivament, tot seguint l'esmentat estudi de Ribera (1998), val la pena tenir presents els textos que edità R. Aramon i Serra (1934) sota l'expressiu i ben adient títol de *Novel·letes exemplars*. En la seva antologia trobem, per posar-ne només una mostra, la *Istòria d'Amich e Melis*, que també apareix en el *Recull* (49(48))²⁰. Com se sap, es tracta d'una narració destinada a exemplificar la idea d'amistat perfecta, encarnada en dos amics que contínuament es juguen l'un per l'altre, que es caracteritzen per una noblesa de cor i una generositat tan exagerada com la virtut sobrehumana —inhumana— de Griselda: no dubten a arriscar la pròpia vida per tal d'ajudar-se l'u a l'altre; des que es coneixen, en ser batejats a la ciutat de Roma, s'estableix entre ells una ferma aliança. Així, quan mor el pare d'Amich i els seus súbdits l'expulsen, Meliç provarà d'ajudar-lo; més endavant, Amich salvarà Meliç i, finalment, Amich serà guarit de la lepra pel sacrifici dels fills de Meliç²¹. La frontera entre un *exemplum* i una *novel·leta* pot ser molt delicada i la dibuixen, sobretot, els increments narratius que caracteritzen la segona front al primer²². Quasi cadascuna de les obretes de l'antologia d'Aramon té arrels exemplars. I el mateix es podria dir de moltes de les editades per R. Miquel i Planas en la seva col·lecció d'*Històries d'Altre Temps*.

Així, doncs, disposem en català d'aquest fragment de la *HVeG* que, pel lloc on se'ns ha conservat, ens informa que no sols podia acollir-la la ploma d'un Bernat Metge i que la lectura purament exemplar era perfectament factible, malgrat les limitacions que sap trobar Ribera (1998: 201-202). Cal dir

²⁰ El primer número es refereix a la meua edició i, el segons, a la d'AGUILÓ I FUSTER.

²¹ La història d'aquests dos cavallers tingué gran èxit. Veg., per als textos paral·lels, si més no: Tubach: 198; ARAMON I SERRA (1934: 16-20), SOBERANAS (1984: 319-327); VARVARO (1994: 186-189). Sobre aquesta història en el context dels *exempla* al voltant de l'amistat, veg. YSERN 1993.

²² Aquests increments narratius no tenen per què ser purament ornamentals. Açò és vàlid també per a les més petites diferències estilístiques entre les versions afectades. Vegeu el suc que treu RIBERA (1998: 196-197, n. 13) al contrast entre la versió de Metge i la de Petrarca, on les divergències, ben sovint, es palesen en la reducció d'elements de la redacció llatina en la versió catalana.

que no és l'únic fragment narratiu d'aquest autor localitzable en exemplaris medievals. Podríem pouar més casos així en *Lo somni*.

Crec que, tot plegat, fa interessant una ràpida comparació entre totes dues versions. Per això, seguit seguit, copio el *VGRecull* segons la meua edició —en premsa—²³, tot acarant-lo amb el fragment corresponent de la *HVeG*²⁴ i sense deixar de banda ni la *Griseldis* (pp. 1334-1339) ni l'original de Boccaccio —*Decameró* X, 10, §§ 58-69²⁵. Hi subratllo amb ratlla simple els fragments que es poden considerar amplifícacions de Metge respecte a la versió del *Recull*. Amb doble subratllat indico, en aquesta darrera, les particularitats més interessants. Comentaré les convergències i divergències més importants entre tots els textos, bé que deixant de banda d'altres diferències que el lector mateix podrà detectar bo i llegint-los en paral·lel.

<i>Decameró</i>	<i>Griseldis</i>	<i>HVeG</i>	<i>VGRecull</i>
<p><i>Gualtieri, al qual pareva pienamente aver veduto quantunque desiderava della pazienza della sua donna, veggendo que di niente la novità delle cose la cambiava e essendo certo ciò per mentecattaggine non av-venire, per ciò che savia molto la conosceva, gli parve tempo di doverla trarre dell'amaritudine la quale stimava che ella sotto il forte viso nascosa tenesse; per che, fattalasi venire, in presenza d'ogn'uomo sorridendo le disse: «Che ti par della nostra</i></p>	<p><i>Valterius, eo ipso in tempore quo assidendum mensis erat in eam versus, clara voce coram omnibus, quasi illudens, «Quid tibi videtur» inquit «de hac mea sponsa? Satis pulcra atque honesta est?» «Plane» ait illa «nec pulcrior ulla nec honestior inveniri potest. Aut cum nulla unquam, aut cum hac tranquillam agere poteris ac felicem vitam; utque ita sit cupio et spero. Unum bona fide te precor ac moneo: ne hanc illis aculeis agites quibus alteram agitasti, nam</i></p>	<p>Valter, com tothom se devia aseura a taula, girà's envers Griselda, e ab elara veu, denant tots, quax trahent-se scarn de ella, dix:</p> <p>—Què't par de aquesta mia sposa? És assats bella e honesta? —Cert, hoc — dix aquella —, que <u>yo no pens que al món</u> se pogués trobar pus bella ne pus honesta. <u>E si ab aquesta no has pau e tranquil·lital e vida beneventurada, no pens que ab altre al món la poguessas haver. E plàcia a Déu que axí sia, que ab aquella visques</u></p>	<p>[...] [da]vant tots, quax per escarn, dixli: «—Què t'és viaries de aquesta mia sposa? Assats és bella e honesta?» Respòs aquella: «—Ver és: ni pus bella ni pus honesta no-s pot trobar, e cobeex e sper en Déu que ab aquesta haurets pau e vida bona; de una cosa te prech e te amonest: que no vulles punyir aquesta <u>ab aquels agullons</u> que l'altre has punyida, con²⁶ aquesta, qui és pus jove e pus delicadament nudrida, no porie tant sofrir.»</p>

²³ Veg. YSERN 1994b: n.º 717, pp. 904-905.

²⁴ Veg. RIQUER 1959: 148-153.

²⁵ Les edicions utilitzades són consignades convenientment a la bibliografia.

²⁶ con: ms. «con perquès».

sposa?» «Signor mio,» rispose Griselda «a me ne par molto bene; e se così è savia comme ella è bella, che 'l credo, io non dubito punto che voi non dobbiate con lei vivere il più consolato signor del mondo; ma quanto posso vi prie-go che quelle punture, le quali all'altra, che vostra fu, già deste, non diate a questa, ché appena che io creda che ella le potesse sostenere, si perché più giovane è e si ancora perché in delicatezze è allevata, ove colei in continue fatiche da piccolina era stata.»

Gualtieri, veggendo che ella fermamente credeva costei dovere esser sua moglie, né per ciò in alcuna cosa men che ben parlava, la si fece sedere allato e disse: «Griselda, tempo è omai che tu senta frutto della tua lunga pazienza, e che coloro li quali me hanno reputato crudele e iniquo e bestiale conoscano que ciò che io faceva a antiveduto fine operava, volen-doti insegnar d'esser

quod et iunior et delicatius enutrita est, pati quantum ego auguror non vale-ret.»

Talia dicentis alacritatem intuens, atque constantiam totiens tamque acriter offense mulieris examinans, et indignam sortem non sic merite miseratus, ac ferre diutius non valens, «Satis» inquit «mea Griseldis, cognita et spectata michi fides est tua, nec sub celo aliquem esse puto qui tanta coniugalis amoris experimenta perceperit.»

en pau longament. Mas de una cosa-t prech e-t amonest: que aquesta no vullas tractar axí com has tractade la altra, car aquesta és pus jova e nodrida pus delicadament, e no-m pens que ho pugués sofferir axí.

E Valter, esgordant la alegria e constància de Griselda, la qual tantes vegades cruelment havia offesa sens rahó, havent pietat de la indigna fortuna que li havia feta sofferir, n'o pugué pus sostenir, e dix:

«—O Griselda! Assats és conaguda a mi e sprovada la tua amor e feeltat, e no-m pens que dejús lo cel sia algú qui tan grans experièncias hage hagudes de amor conjugal.»

Con Galter, guardant l'alegria de aquesta qui parlava e considerant la constància de la fembra ten fortment offesa, mogut de mercè, no podent més sofferir, dix: «—Griselda mia, assats és provada a mi e coneguda la fe tua, ni-m pens dejús lo cel sie qui ten²⁷ grans speriments d'amor de muller hage haüts con jo!»

²⁷ ten: ms. «tens».

moglie e a loro di saperla tenere, e a me partorire perpetua quiete mentre teco a vivere avessi: il che, quando venni a prender moglie, gran paura ebbi che non m'intervenisse, e per ciò, per prova pigliarne, in quanti modi tu sai ti punsi e trafissi. E però che io mai non mi sono accorto che in parola né in fatto dal mio piacere partita ti sii, parendo a me aver di te quella consolazione che io disiderava, intendo di rendere a te a un'ora ciò che io tra molte ti tolsi e con somma dolcezza le punture ristorare che io te diedi. E per ciò con lieto animo prendi questa che tu mia sposa credi, e il suo fratello, per tuoi e miei figliuoli: essi sono quegli li quali tu e molti altri lungamente stimato avete che io crudelmente uccider facesi; e io sono il tuo marito, il quale sopra ogni altra cosa t'amo, credendomi poter dar vanto che niuno altro sia che, si com'io, si possa di sua moglier contentare.»

Simul hec dicens, caram coniugem leto stupore perfusam et velut e somno turbido experrectam, cupidis ulnis amplectitur et

«Tu» aüt «tu sola uxor mea es; aliam nec habui nec habebō. Ista autem quam tu sponsam meam reris, filia tua est; hic qui cognatus meus credebatur, tuus est filius: que divisim perdita videbantur, simul omnia recepisti. Sciant qui contrarium crediderunt me curiosum atque experientem esse, non impium; probasse coniugem, non damnasse; occultasse filios, non mactasse.»

E così detto l'abbracciò e basciò: e con lei insieme, la qual d'alegrezza piagnea, levatosi n'andarono là dove la figliuola tutta stupefatta queste cose ascoltando sedea e, abbracciatala teneramente e il fratello altresì, lei e molti altri che quivi erano sgannarono.

E dient aquestas paraulas, fort alegrement e ab gran cupiditat abrassà la sua cara muller, la qual per la novitat de aquest let, stava vergonyosa e axí com si fos levada de dormir e hagués somiat alguna cosa desplasent. E dix-li:

—Tu és solament ma muller. Altra no-n he haguda ne-n hauré. Sàpias que aquesta que tu penses que sia ma esposada és ta filla, e aquest que-t penses que sia mon cunyat és ton fill. Ara has cobrat ensemps totas les cosas que en diverses partidas cuydaves haver perdudas. Jo vull que sàpien tots aquells qui creen lo contrari, que yo no-t son stat inpiados ne cruel, ne-t he volgut matar mos fills, mas amagar aquells.

E, açò dient, ensemps, la sua cara muller, d'alegre color perfusa, alegrement ab los seus braços abraçà, e dix-li:

«—Tu sola es[t] muller mia e altre no n'he haüd ni hauré; e aquesta, que tu creyes que fos sposa mia, filla tua és; e aquest, que creyes que fos cunyat meu, fill teu és: ensemps as cobrat [ço] que en diverses temps te pensaves haver perdut; sàpien aquels qui han creegut lo contrari [que] jo no son cruel [per] haver dampnada ma muller, mas, con a curiós, la he volguda provar e mos ffills he volguts amagar e no matar!»

Hec illa audiens, pene gaudio exanimis et pietate amens iocundissimisque cum lacrimis, suorum pignorum in amplexu ruit, fatigatque osculis, piogae gemitu madefacit.

Le donne lietissime, levate dalle tavole, con Griselda n'andarono in camera e con migliore agurio trattile i suoi pannicelli d'una nobile roba delle sue la rivestirono; e come donna, la quale ella eziandio negli stracci pareva, nella sala la rimenarono. E quivi fattasi co' figliuoli maravigliosa festa, essendo ogni uomo lietissimo di questa cosa, il sollazzo e 'l festeggiar multiplicarono e in più giorni tirarono; e savissimo reputaron Gualtieri, come che troppo reputassero agre e intollerabili l'esperienze prese della sua donna, e sopra tutte savissima tener Griselda.

Raptimque matrones alacres et faventes circumfuse, vilibus exutam suis, solitis vestibus induunt exornantque; plaususque letissimus et fausta omnium verba circumsonant, multoque cum gaudio et fletu ille dies celeberrimus fuit, celebrior quoque quam dies fuerat nuptiarum. Multosque post per annos ingenti pace concordiaque vixere;

E Griselda, oynt aquestas paraules, de gran goig tornà mig morta, e per sobres de pietat exí quax fora de son seny; e ab alegras làgremas lexà's anar sobra sos fills, e abraçant aquells e fatigant-los ab besaments spessos, banyave'ls lurs cares ab piadosos gemegaments e sospirs.

E encontinent les altres donas qui aquí eran despullaren Griselda alegrement aquellas pobres vestidures acustumades, e la ornaren fort altament e meravellosa.

Aquí hac tota la gent gran goig e alegria, e en aquell jorn fo feta major festa e pus sollempna celebració que no lo dia de las nossas. E puy per molts anys visqueran abdosos en gran pau e concòrdia.

Aquestes paraules veent aquella, per sobre de gog quax deffallent e de sobre de pietat quax fora de seyn, ab làgremes, lexe's anar en abraçar de sos infants e en besar, e n piadors plant tots los banyà.

Ten sempre les matrones qui aquí eren les vestedures que tenie li despullen e, ab les sues nobles vestedures acustumades, la vestiren e ornaren.

Grans goigs e grans alegries faeren en aquel die solempne. Pus solempne fo que si fos die de nocces. Aprés de molts anys, ab gran pau e ab gran concòrdia visqueren.

Il conte da Panago si tornò dopo alquanti di a Bologna; e Gualtieri, tolto Giannucolo dal suo lavoro, come suocero il pose in istato, che egli onoratamente e con gran consolazione visse e finì la sua vecchiezza. E egli appresso, maritata altamente la sua figliuola, con Griselda, onorandola sempre quanto più si potea, lungamente e consolato visse.

Che si potrà dir qui? se non che anche nelle povere case piocono dal cielo de' divini spiriti, come nelle reali di quegli che sarien più degni di guardar porci che d'avere sopra uomini signoria. Chi avrebbe, altri che Griselda, potuto col viso non solamente asciutto ma lieto sofferir le rigide e mai più non udite pruove da Gualtier fatte? Al quale non sarebbe forse stato male investito d'essersi abbatuto a una che quando, fuor di casa, l'avesse fuori in camiscia cacciata, s'avesse sì a un altro fatto scuotere il pilliccione che

et Valterius inopem socerum, quem hactenus neglexisse visus erat, nequando concepte animo obstaret experientie, suam in domum translatum in honore habuit, filiam suam magnificis atque honestis nuptiis collocavit, filiumque sui domini successorem liquit, et coniugio letus et sobole.

Hanc historiam stilo nunc alio retexere visum fuit, non tam ideo ut matronas nostri temporis ad imitandam huius uxoris patientiam, que michi vix imitabilis videtur, quam ut legentes ad imitandam saltem femine constantiam excitarem, ut quod hec viro suo prestitit, hoc prestare Deo nostro audeant, qui licet (ut Iacobus ait Apostolus) intentator sit malorum, et ipse neminem temptet. Probat tamen et sepe nos multis ac gravibus flagellis, exerceri sinit non ut animum nostrum sciat, quem scivit ante quam crearemur, sed ut nobis

E Valter féu venir a casa sua Janícola, sogra seu fort pobra, al qual ell no havia dat semblant que preàs res per ço que no fos fet empatxament a la experiència que ell volia fer a ssa muller, e féu-li gran honor e molt de bé. Puy col·locà sa filla en magnífich e honest matrimoni, e, après sos dies, lexà son fill senyor e successor de la sua terra.

E Galter son sogre, [a] lo qual havie mostrat haver menyspreu, mudà en casa sua e l'ach ab gran reverència. E depuis sa ffilla honradament maridà e son ffill lexà succeydor en casa sua, alegre de son matrimoni e de sos infants.

*riuscito ne fosse una
bella roba.*

*nostra fragilitas no-
tis ac domesticis in-
diciis innotescat.
Abunde ego cons-
tantibus viris ascrip-
serim, quisquis is
fuerit, qui pro Deo
suo sine mur-mure
patiatur quod pro
suo mortali coniuge
rusticana hec mu-
liercula passa est.*

Crec que els elements que demanen un esment especial són: a) Els fragments de la traducció de Metge sense reflex en la versió del *Recull* —i viceversa—. b) Els fragments del *VGRecull* més condensats que llur part corresponent en la *HVeG*. c) Algunes diferències de lèxic, a què més avall em referiré. Convé, en tot moment, tenir present el text de Petrarca a fi de comprovar si les oscil·lacions detectades en les dues versions catalanes s'acosten o s'allunyen del model llatí²⁸.

A) Elements de la *HVeG* sense correspondència en el *VGRecull*, i viceversa

Val a dir que, des de la versió de Boccaccio fins a la de Metge, s'han anat afegint un seguit de desenvolupaments sintagmàtics i oracionals força considerable. Per exemple, una pregunta que en el *Decameró* és «*Che ti par della nostra sposa?*», la tradueix Petrarca amb l'afegit d'una segona part: «*[...] Satis pulcra atque honesta est?*», que recullen ambdues versions catalanes, amb només alguns canvis d'ordre. Tanmateix, la resposta ja apareix a la *HVeG* amb un eixamplament sense correspondència en el text de Pe-

²⁸ Compararé la traducció de Petrarca amb l'original de Boccaccio més tangencialment que la resta dels textos entre ells. El lector mateix pot apreciar d'un colp d'ull que Petrarca actua força lliurement. Esmentaré, d'antuvi, només un parell de llocs. Observi's com, quan el Valter de la *Griseldis* afirma que ja es dona per satisfet —«*mea Griseldis, cognita...perceperit*»— sembla manllevar paraules del començament del fragment en el *Decameró*: «Gualtieri, al qual pareva piernamente...»; la descripció de la reacció de la Griselda de Petrarca —«*Hec illa audiens...madesficiit*»— no té correspondència exacta en el text de Boccaccio; la moralització de Petrarca —«*Hanc historiam...passa est*»— no tradueix la del *Decameró*.

trarca —seguit més fidelment pel *VGRecull*—: «[...] que YO NO PENS QUE AL MÓN se pogués trobar [...]». L'exemplari català, d'altra banda, també abreuja el text de Petrarca. Observi's la frase «*Aut cum nulla... felicem vitam*»²⁹, no traduïda i, en canvi, tan desenvolupada —mantenint-ne l'estructura antitètica— en la *HVeG*: «E si ab aquesta...la poguessas haver».

El següent fragment parcialment omès pel *VGRecull* i traduït i interpretat amb lleugeres amplificacions per la *HVeG* és el que descriu l'actitud de Griselda en assabentar-se de la veritat de tot el fet: «*caram coniugem...experrectam*» ≈ «la qual per la novitat...desplacent». L'exemplari català ho redueix tot a un simple «la sua cara muller d'ALEGRE COLOR PERFUSA». Cal parar esment que la part subratllada vincula el *VGRecull* al text de Petrarca i no pas al de Metge. De passada, constatem que el *Decameró* es limita a apuntar que Griselda, en rebre la notícia, «*d'allegrezza piagnea*». El darrer fragment digne d'atenció que desapareix en la versió del *VGRecull* és l'amplificació —respecte al *Decameró*— amb què Petrarca explica per què Valter havia menystingut durant algun temps son sogre: «*nequando...experientie*» (*Griseldis*) «per ço que no...muller» (*HVeG*).

Els eixamplaments de la versió exemplar sense correspondència en la *HVeG* són, tanmateix, pocs i d'escassa importància. Quan Metge tradueix «esgordant la alegria e constància de Griselda, la qual tantes vegades cruelment havia offesa sens rahó [...]», el *VGRecull* fa —amb una organització sintàctica diferent—: «guardant la alegria d'AQUESTA QUI PARLAVA e considerant la constància DE LA FEMBRA ten fortment offesa [...]»; més avall, el *VGRecull* introdueix una expressió pleonàstica absent en la *HVeG*: «AB LOS SEUS BRAÇOS abraçà». Potser, la diferència més important la trobem quan Valter explica la realitat dels fets. Dins la *HVeG* llegim «Jo vull que sàpien...aquells», frase que oblida una informació de rellevància, conservada en la versió del *VGRecull*: «sàpien aquels [...] CON A CURIÓS, la he volguda provar [...]» —cf. *Griseldis*: «*me CURIOSUM ATQUE EXPERIENTEM esse, non impium*»—. Igualment, la *HVeG* acaba quan Valter deixa el seu fill com a hereu, mentre que el *VGRecull* hi afegeix «alegre de son matrimoni e de sos infants», en consonància amb el text de la *Griseldis*: «*filiumque sui domini successorem liquit, ET CONIUGIO LETUS ET SOBOLE*».

Deixo de banda, per a passar al següent apartat, un bon grapat de petites amplificacions de la traducció de Metge sense correspondència en la del

²⁹ Frase retòricament molt més elaborada que la del *Decameró*: «*E SE COSÌ È SAVIA COME ELLA È BELLA, che 'l credo, io non dubito que voi non dobbiate con lei vivere il più consolato signor del mondo*». Observi's que el fragment subratllat no té correspondència en el text de Petrarca.

VGRecull i fàcilment observables només que el lector ressegueixi el subratllat de les columnes —que tampoc no pretén ser exhaustiu—.

B) Fragments condensats en el *VGRecull*

Determinats fragments molt desenvolupats en la *HVeG* apareixen en el *VGRecull* més reduïts, condensats. Aquesta reducció no necessàriament l'acosta a la *Griseldis* ni, menys encara, a l'original. Per exemple, quan Valter veu la reacció de Griselda en assabentar-se de la veritat, diu la *HVeG*: «[...] havent pietat de la indigna fortuna que li havia feta sufferir [...]» «[...] *indignam sortem non sic merite miseratus* [...]» (*Griseldis*), que correspon a un simple «mogut de mercè» en el *VGRecull*. Quan es descriu com vesteixen Griselda, llevant-li els parracs que portava, trobem: *HVeG* «[...] e arrearen-la de las suas vestidures acostumades, e la ornaren FORT ALTAMENT E MERAVELLOSA» / *VGRecull* «[...] ab les sues nobles vestedures acostumades, la vestiren e ornaren» *Griseldis* «[...] *solitis vestibus induunt exornantque*».

Quant al gran nombre de reduccions de parelles sinonímiques en *VGRecull*, vegeu les següents mostres: *HVeG* «la tua amor e feeltat» / *VGRecull* «la fe tua» (cf. *Griseldis* «*fides* [...] *tua*»); *HVeG* «inpiadós ne cruel» / *VGRecull* «cruel» (cf. *Griseldis* «*non impium*»); *HVeG* «ab piadosos gemegaments e sospirs» / *VGRecull* «e-n piadors plant» = *Griseldis* «*pioque gemitu*»; *HVeG* «col·locà sa filla en magnífich e honest matrimoni» = *Griseldis* «*filiam suam magnificis atque honestis nuptiis collocavit*» / *VGRecull* «sa filla honradament maridà».

La condensació, potser, és una marca constant en la versió del *VGRecull* i l'allunya de les dues altres traduccions. No oblidem que l'exemplari que acompanya, sovint, no fornía més que nuclis narratius més o menys escarits i rònecs, que el predicador havia de desenvolupar. Observi's com es transforma la següent frase del *Decameró* fins al *VGRecull*: «[...] *a me ne par molto bene; e se così è savia comme ella è bella, che 'l credo, io non dubito punto que voi non dobbiate con lei vivere il più consolato signor del mondo; [...]*» / *Griseldis* «“*Plane*” ait illa «*nec pulcrior ulla nec honestior inveniri potest. AUT CUM NULLA UNQUAM, AUT CUM HAC TRANQUILLAM AGERE POTERIS AC FELICEM VITAM; UTQUE ITA SIT CUIPO ET SPERO.*» / *HVeG* «“—Cert, hoc” dix aquella “que yo no pens que al món se pogués trobar pus bella ne pus honesta”. E SI AB AQUESTA NO HAS PAU E TRANQUILLITAT E VIDA BENEVENTURADA, NO PENS QUE AB ALTRE AL MÓN LA POGUESSAS HAVER. E PLÀCIA A

DÉU QUE AXÍ SIA, QUE AB AQUELLA VISQUES EN PAU LONGAMENT.» / *VGRecull* «—Ver és: ni pus bella ni pus honesta no-s pot trobar, E COBEEX E SPER EN DÉU QUE AB AQUESTA HAURETS PAU E VIDA BONA [...]» Com es veu, el text subratllat de la *Griseldis* correspon a una interpretació bastant lliure del text de Boccaccio; Metge eixampla encara més la versió de Petrarca i, tanmateix, el *VGRecull* sintetitza les dues parts subratllades —«aut...vitam + ut-que...spero» en una única frase que pren els elements essencials d'ambdues.

Per a acabar, cridaria encara l'atenció sobre el següent cas: *Decameró* «ma quanto posso vi priego che quelle PUNTURE, le quali all'altra, che vostra fu, già DESTE, non diate a questa [...]» / *Griseldis* «Unum bona fide te precor ac moneo: ne hanc illis ACULEIS AGITES quibus alteram agitasti» / *HVeG* «Mas de una cosa-t prech e-t amonest: que aquesta NO VULLAS TRACTAR AXÍ com has tractade la altra [...]» / *VGRecull* «de una cosa te prech e te amonest: que no vullés PUNYIR aquesta AB AQUELS AGULLONS que l'altre has punyida [...]». La proximitat entre el *VGRecull* i la *Griseldis* —força fidel, ací, al text de Boccaccio— és ben palesa, en oposició a la versió de Metge.

C) Opcions lèxiques divergents i altres variacions estilístiques

Sovint trobem en la *HVeG* un estil menys concret, que s'agrada més de doblats expressius i de recursos més marcadament retòrics que no pas en la versió del *VGRecull*. Vegeu, per exemple, com ens expliquen els dos textos la relació de Valter amb el seu sogre: *HVeG* «al qual ell [sc. Valter] no havia dat semblant que-l preàs res» / *VGRecull* «[a] lo qual havie mostrat haver menyspreu» ≈ *Griseldis* «quem hactenus neglexisse visus erat». La traducció del *VGRecull* és més propera a la de Petrarca.

Hi ha també, evidentment, moltes oscil·lacions que val la pena, simplement, constatar, però sense cuitar a treure'n conclusions. Així, la *HVeG* prefereix «Què-t par de aquesta mia sposa?» mentre que *VGRecull* hi fa servir «Què t'és viares». Potser el traductor de l'exemplari català va fer-hi servir una forma més pròxima a la llatina —*Griseldis*: «*Quid tibi videtur*»—, car *vijares* < *VIDEATUR*. Si és cert que aquesta forma era arrelada sobretot entre erudits³⁰, potser hauria estat més esperable en la traducció de Metge que no pas en la llengua del *VGRecull*.

En aquest àmbit d'estructures diverses per a traduir un mateix element llatí, remarcaria també —seguint l'ordre *Griseldis* / *HVeG* / *VGRecull*—:

³⁰ Veg. *DCVB s. v.*, especialment les observacions citades de COROMINES.

sponsa / esposa / sosa; *pene gaudio exanimis* / de gran goig tornà mig morta / per sobre de gog quax deffallent —on Metge desaprofita un llatí-nisme com hauria estat «exànim», que és d'introducció moderna—; *rap-timque* / e encontinent / ten sempre —observi's que el *VGRecull* utilitza «sempre» amb el sentit antic de «de seguida»—; *multosque post per annos* / e puy per molts anys / après de molts anys —la traducció del *VGRecull* no correspon literalment a la forma llatina ni de la *HVeG* —.

Finalment citaria un cas com el sintagma llatí «*coniugalis amoris experimenta*», del qual, cadascuna de les traduccions catalanes manté una part: a la *HVeG* trobarem «experiències [...] DE AMOR CONJUGAL « i al *VGRecull* «SPERIMENTS d'amor de muller».

Crec que les diferències estilístiques assenyalades entre les dues versions catalanes són ben eloqüents. Denuncien, si més no, el divers camí que podia mamprendre un mateix text. D'una banda, Petrarca, com hem pogut veure, en fa una versió —més que no pas una simple traducció— rica en eixamplaments i noves matisacions, que, de fet, allunyen la *Griseldis* considerablement respecte al text de Boccaccio. Metge continua pel mateix camí, encara que és més fidel al text de Petrarca que aquest al de Boccaccio —que sembla, segons Tavani, haver tingut en compte en alguns moments—. L'anònim traductor de la *VGRecull*, tanmateix, sembla seguir un camí invers. El fragment que ens ha quedat de la seva versió segueix força fidelment el text de Petrarca: no hi afegeix res de nou i, ocasionalment, en lleva. La tendència a la reducció és típica de les compilacions d'*exempla*, que sovint esdevenien un índex d'arguments, d'esquelets narratius que un hipotètic predicador —com he dit adés— havia de cobrir de carn amb el seu enginy. De tota manera, sense tenir la resta de la narració no podem tampoc aplicar aquesta conclusió al present cas sense escrúpols, car el català d'aquest fragment és molt superior, quant a qualitat estilística, al del *Recull*, potser perquè el text de partida és una prosa amb un alt valor artístic, cosa que no es pot dir del llatí de l'*Alphabetum narrationum*³¹.

Amb el present treball he volgut posar a l'abast dels interessats un fragment d'una obra que va tenir una vida força complicada —del món de

³¹ Analitzant l'estil del *Recull* he comentat (YSERN, 1994b: CXCIV-CCII) que es caracteritza per la pesantor —els períodes llargs i recargolats, les repeticions innecessàries— i que els errors de traducció no hi són pas absents: l'estat lingüístic dels temes llatins és, sovint, lamentable —alguns arriben a ser incomprendibles—. De vegades, un hom s'ha de sorprendre que una persona que demostra tenir tan pocs coneixements de llatí s'hagi pogut llançar a traduir un patracol de gairebé tres-cents folis. Tot plegat fa pensar que el traductor del *Recull* i el de la *VGRecull* no deuen ser pas el mateix. El fet que no s'apreciï un canvi de mà en la cal·ligrafia del ms. afecta la identitat del copista, no pas del traductor.

la rondalla al del *Decameró*, d'aquest, gràcies a Petrarca, a circular per quasi tota Europa, sovint reintroduint-se en l'àmbit de la rondalla—³² i que marca la cruïlla en la qual dues versions se separen, incorporant-se una a un exemplari medieval i expressant, l'altra, la personalitat i la mestria d'un dels nostres millors escriptors, la literatura del qual anunciava el batec d'un nou temps³³.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ I FUSTER, M., ed. (1881): *Recull d'eximplis, gestes e faules e altres lligendes ordenades per ABC, tretes de un ms. en pergami de començaments del segle XV*, Barcelona, Biblioteca Catalana, 2 vols. [2.ª ed. d'Angel Aguiló, amb pròleg datat el juny de 1904].
- ARAMON I SERRA, R., ed. (1934): *Novel·letes exemplars*, Barcelona, Barcino, 'ENC'.
- AYERBE-CHAUX, R. (1975): *El Conde Lucanor. Materia tradicional y originalidad creadora*, Madrid, Ediciones José Porrúa Turanzas.
- BOCCACCIO, G. (1976): *Decameron*, ed. a cura de V. Branca, Florència, Presso l'Accademia de la Crusca.
- BOURBON, E. DE (1877): *Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon*, edició a cura d'A. Lecoy de la Marche, París.
- BUTINYÀ, J. (1993): «De Metge a Petrarca pasando por Boccaccio», *Epos*, pp. 217-231.
- CANTAVELLA, R. (1991): «L'educació femenina per al matrimoni: dos opuscles catalans medievals», *Miscel·lània Joan Fuster IV*, edició a cura d'Antoni Ferrando i Albert G. Hauf, 'Estudis de llengua i literatura', PAM, pp. 33-57.
- CANTAVELLA, R. (1992): *Els cards i el llir: Una lectura de l'Espill de Jaume Roig*, Barcelona, Quaderns Crema.
- CERVANTES, M. DE (1984): *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Madrid, Castalia, 3 vols.

³² Quan el Metge de *Lo Somni* (RIQUER, 1959: 336) afirma que la seva traducció «ya la reciten per enganar les nits en les vetles e com filen en ivern entorn del foch», ¿es refereix a aquest fet o simplement es fa eco del comentari, més amunt citat, de Petrarca? En el fons, no son possibilitats excloents.

³³ No vull posar punt final sense expressar el meu agraïment a la prof. Anna Giordano, de la Universitat de València, perquè m'ha proporcionat algun material inabastable des del meu lloc de residència habitual.

- CURTUS, E. R. (1955, reed. 1984): *Literatura europea y edad media latina*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 2 vols.
- Decameró*: Veg. Boccaccio 1976.
- DEVOTO, D. (1972): *Introducción al estudio de don Juan Manuel y, en particular, de El Conde Lucanor. Una bibliografía*, Madrid, Castalia.
- EIXIMENIS, F. (1983): *Lo Crestià*. Selecció i edició d'Albert G. Hauf, Barcelona, Edicions 62 i la Caixa, 'MOLC', n.º 89.
- GOLDBERG, H. (1983): «Sexual Humour in Misogynist Medieval Exempla», dins: DD.AA.: *Women in Hispanic Literature. Icons and Fallen Idols*. University of California Press.
- Griseldis*: Veg. Petrarca (s. d.) 1314-1339.
- HVeG*: Veg. Riquer 1959: 117-153.
- JdeV* (Crane): Veg. Vitry (1890).
- JUAN MANUEL (1994): *El Conde Lucanor*, edició a cura de Guillermo Serés i estudi preliminar de Germán Orduna, Barcelona, Crítica, 'Biblioteca Clásica'.
- KÖHLER, R. (1898-1900): *Kleinere Schriften*, ed. J. Bolte, 3vv, I: *Zur Märchenforschung*, 1898 Weimar; II: *Zur Erzählenden Dichtung des Mittelalters*, 1900, Berlín; III: *Zur neueren Literaturgeschichte. Volksdichtung und Wortforschung*, Berlín.
- LANDAU, M. (1884): *Die Quellen des Dekameron*, Stuttgart.
- MIQUEL ROSELI, F. (1958): *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Madrid.
- MUSSONS, A. M.^a (1993): «Estudio del *Recull de exemples y miracles per alfabeto*», *Actas do IV congresso da Associação Hispânica de Literatura Medieval*, Lisboa, pp. 105-109.
- PABST, W. (1972): *La novela corta en la teoría y en la creación literaria. Notas para la historia de su antinomia en las literaturas románicas*, Madrid, Gredos.
- PETRARCA, F. (s. d.): *Opere latine*, ed. a cura d'A. Bufano, amb la col·laboració de B. Aracri, C. Kraus Reggiani, i amb introducció de M. Pastore Stocchi, Torí, Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- PETRUS ALFONSI (1948): *Disciplina clericalis*, edició a cura d'Angel González Palencia, Madrid-Granada, CSIC.
- PITARCH, V., GIMENO, L. (eds.) (1982): *Poesia eròtica i burlesca dels segles XV i XVI*, València, Edicions 3 i 4, 'La Unitat'.
- RIBERA LLOPIS, J. M. (1998): «Lectura narratològica del *Valter e Griselda* de Bernat Metge», dins: J. Parcades + P. Gracia (eds.) *Tipología de las formas narrativas breves románicas medievales*, Granada, Universidad, 1998, pp. 185-207.

- RIQUER, M. DE (ed.) (1959): *Obras de Bernat Metge*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- ROIG, J. (1929-1950): *Spill o Libre de consells*, 2 vols., ed. a cura de R. Miquel i Planas, Barcelona, Biblioteca Catalana.
- SOBERANAS I LLEÓ, A.-J. (1984): «Ami et Amile, una nova versió en prosa catalana del segle XV». *Miscel·lània Aramom i Serra*, EUC, IV. Barcelona, pp. 319-327.
- TAVANI, G. (1996): *Per una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona, Curial.
- TOLDO, P. (1906-1907): «Dall'Alphabetum Narrationum», *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, vols.: 117, 118, 119, pp. 68-85, 287-303; 69-81, 329-351; 86-100, 351-371 respectivament.
- VÀRVARO, A. (1994): *Apparizioni fantsatiche. Tradizioni folcloriche e letteratura nel medioevo*, Bolonya, Il Mulino.
- VGR^{ecull}: Fragment del Valter i Griselda del ms. 89 de la BUB. Veg. ed. Aguiló reed. 1904: pp. VIII-X i ed. Ysern 1994b: n.º 717, p. 904.
- VILLENA, ISABEL DE (1995): *Vita Christi*, antologia a cura d'A. G. Hauf, Barcelona, Edicions 62 i La Caixa, 'MOLC' n.º 115.
- VITRY, J. DE (1890): *The 'Exempla' or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*, edició a cura de Th. F. Crane, Londres, David Nutt, Publications of the Folk-lore Society. [Reimpressió: Nedeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1967].
- WELTER, J. TH. (1927): *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du moyen âge*. París-Tolosa.
- YSERN I LAGARDA, J. A. (1993): «Els exempla al voltant de l'amistat al "Recull d'eximplis"», *Miscel·lània Joan Fuster*, ed. a cura d'A. Ferrando i A. G. Hauf, Departament de Filologia Catalana (Universitat de València), AILLC, PAM, vol. VI, pp. 23-46.
- YSERN I LAGARDA, J. A. (1994a): «La dona, el cos i el sexe al 'Recull d'eximplis'», *Caplletra*, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, pp. 31-52.
- YSERN I LAGARDA, J. A. ed. (1994b): *Arnoldus Leodiensis. Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet. Edició i estudi*, València, Universitat de València, Servei de Publicacions, 'Tesis Doctorals en Microfitxes', n.º de sèrie 325-12.
- YSERN I LAGARDA, J. A. (1999): «Estudi i edició dels exempla esparsos del ms. Santa Creus 49 —olim 23— pertanyent a la Biblioteca Pública de Tarragona», *Zeitschrift für Katalanistik/Revista d'Estudis Catalans*, núm. 12, pp. 49-82.
- YSERN I LAGARDA, J. A. (1999-2000): «Edició i estudi del Recull d'exemples morals, contingut en el ms. S. Cugat 39 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó», *BRALB*, 47, 51-126.

